

Ostavština Maora - ZOO simbolika

Suvala, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Departement of Culturology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel za kulturologiju**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:156:752377>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the diploma theses of the Department of Cultural Studies, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

Osijek, lipanj 2018.

Kristina Suvala

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

DIPLOMSKI RAD
OSTAVŠTINA MĀORA – ZOO-SIMBOLIKA

Kristina Suvala

Osijek, lipanj 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

U OSIJEKU

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

TEMA: Ostavština Māora – Zoo-simbolika

PRISTUPNIK: Kristina Suvala

TEKST ZADATKA:

Kroz ovaj rad поближе ćemo se upoznati s polinezijskim narodom Māori koji su nakon dolaska na Novi Zeland počeli stvarati temelje današnje kulture. Temelj te kulture bile su životinje te vrijednosti, mitovi i predaje koji su kreirani oko njihova simboličkoga potencijala.

Osijek, lipanj 2018.

Mentor:

doc. art. Anđelko Mrkonjić

Komentorica:

doc. dr. sc. Suzana Marjanić

Predsjednik Odbora za završne i

diplomske ispite:

doc.dr.sc. Ivica Šola

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

Znanstveno područje: Interdisciplinarno područje društvenih i humanističkih znanosti

Znanstveno polje:

Znanstvena grana:

Prilog:

Izrađeno:

Primljeno:

Mj:

Broj priloga:

Mentor:

doc. art. Anđelko Mrkonjić

Pristupnik: Kristina Suvala

Komentorica:

doc. dr. sc. Suzana Marjanić

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1.
2. TKO SU MĀORI?	2.
2.1. DREVNI IZVORI DOLASKA MĀORA.....	3.
3. TEMELJNE VREDNOTE MĀORSKOG NARODA.....	5.
4. ODNOS MĀORA PREMA PRIRODI.	7.
5. ODNOS LJUDI I ŽIVOTINJA.....	9.
5.1. ODNOS MĀORA PREMA ŽIVOTINJAMA.....	11.
6. ŽIVOTINJE U MĀORSKOJ POVIJESTI, KULTURI I SVAKODNEVNOM ŽIVOTU.....	12.
6.1. MĀORSKA MITSKA BIĆA.....	12.
6.1.1. Hakawai.....	12.
6.1.2. Manaia.....	13.
6.1.3. Taniwha.....	14.
6.1.3.1. Tuhirangi.....	15.
6.1.4. Te Wheke a Muturangi.....	15.
7. ŽIVOTINJSKI SVIJET AOTEAROE.....	16.
7.1. PTICE MOA.....	16.
7.1.1. Mit o otkriću Novog Zelanda kroz sliku ptice Moa.....	17.
7.2. ODNOS MĀORA PREMA NOVOZELANDSKIM KITOVIMA.....	18.
7.2.1. Povijest kitolovstva.....	20.
7.3. MĀORI I DUPINI.....	22.
7.3.1. Pelorus Jack.....	22.
7.3.2. Dupin Opo.....	23.
8. ŽIVOTINJE U ULOGAMA ŽIVOTNIH SUPUTNIKA.....	25.
8.1. NGĀ MANU (PTICE)	25.
8.2. NGĀ KURĪ (PSI)	28.
9. ŽIVOTINJE U AUTOHTONOJ MĀORSKOJ UMJETNOSTI.....	31.
9.1. ŽIVOTINJE KAO LJUDSKI HIBRIDNI.....	32.
9.2. ŽIVOTINJE KAO KAITAKI.....	32.
9.3. UKRAŠAVANJE TIJELA ŽIVOTINJSKIM MOTIVIMA.....	33.
9.3.1. Ukrašavanje tijela u suvremenom dobu.....	35.
9.4. ŽIVOTINJE U SUVREMENOM DOBU.....	39.

10. ZAKLJUČAK.....	40.
11. LITERATURA.....	41.
12. POPIS PRILOGA.....	44.

1. UVOD

Smatra se kako su Māori na otoke Novog Zelanda, kao njegovi prvi stanovnici, kročili otprilike u 12. stoljeću. Njihov jezik, tradicija i kultura danas imaju velik utjecaj na cjelokupni život u Novom Zelandu. Māorska kultura obilježena je dugom tradicijom, a njezini brojni mitovi postali su sastavni dio novozelandskog društva.

Māorska kultura bogata je predajama o postanku i razvoju svijeta, a u većini njih važno mjesto zauzimaju životinje. Tragovi međusobne povezanosti Māora i životinjskog svijeta mogu se pronaći u māorskom rodoslovnom sustavu te u njihovim usmenim pričama, pjesmama i izrekama.

Uz česte usporedbe ljudi s pojedinim životinjama, māorska tradicija obuhvaća i vjerovanje u to da preci imaju moć pretvarati se u životinje, koje se potom smatraju poslanicima, skrbnicima i prijateljima. Tradicijsko māorsko razumijevanje čovjekova odnosa prema životinjama zabilježeno je u brojnim mitovima i pričama, no suvremena tumačenja tog odnosa često su mijenjana i filtrirana pod utjecajem Europljana.

U ovom radu upoznat ćemo se s Māorima, odnosno s njihovim sustavom moralnih vrednota i najvažnijim vanjskim utjecajima na njihov svakodnevni život kroz povijest, u koje, uz spomenuti životinjski svijet, svakako valja ubrojiti i Europljane. Premda Europljani predstavljaju važan čimbenik u suvremenom životu Māora, nepobitan je i māorski utjecaj na njihovu zapadnjačku civilizaciju.

Kroz knjigu *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life* (2013) Annie Potts, Philipa Armstronga i Deidre Brown najbolje ćemo se upoznati s duboko ukorijenjenim odnosom Māora sa životinjama koje su stvorile mnoge temelje današnjeg društva.

2. TKO SU MĀORI?

Prije otprilike 800 godina, oko 12. stoljeća, na obale Novog Zelanda pristalo je mnoštvo māorskih oceanskih kanua (*wakā*) i taj se dolazak smatra svojevrsnim korijenom današnjeg māorskog društva. Hrabra polinezijska plemena, koja su kasnije dobila naziv Māori (riječ *Māori* u doslovnom prijevodu znači 'normalno'¹ – kao suprotnost duhovnom, odnosno svijetu bogova), konačno su otkrila i nastanila Novi Zeland. Zahvaljujući njima Novi Zeland dobio je jedinstven pacifički identitet.

Sva māorska plemena dijele zajednički jezik (*Te Reo Māori*), koji je sličan mnogim drugim polinezijskim dijalektima. Još nije poznato s kojih su točno otoka Māori došli na obale Novog Zelanda, ali njihov je mitski dom otok Hawaiki, koji je, po svemu sudeći, više duhovni nego geografski pojam (prema opisima, vjerojatno bi se nalazio na području Cookova otočja).²

Polinezijski duh preživio je do danas. Māorski utjecaj na današnje društvo sve je veći, a Māori se danas ponose svojom kulturom koju je inače dugo potiskivala europska kultura Pākehā (u prijevodu: bijeli Novozelandčani, suprotni Māorima). Iako je moguće steći i suprotan dojam, životi današnjih Māora duboko su prožeti māorskom tradicijom, a mnogi od njih predano rade upravo na očuvanju naslijeđenog blaga svojih predaka.

Za razumijevanje jedinstvene māorske kulture nužno je vratiti se njezinim počecima te sagledati njezin povijesni razvoj.

¹ Māorski rječnik, dostupno na: <http://maoridictionary.co.nz> (5. svibnja 2018.).

² *Maori Culture in New Zealand*, 2018., dostupno na: <http://tourleader.co.nz/index.php/about-new-zealand/maori-in-new-zealand> (5. svibnja 2018.).

2.1. DREVNI IZVORI DOLASKA MĀORA

Polinezijski pomorci iz središta su Tihog oceana prije otprilike 800 godina stigli na obale Novog Zelanda i tako postali njegovi prvi stanovnici. Predstavljali su se kao *tangata māori*, odnosno kao *obični ljudi*, a svoje su podrijetlo i povijest temeljili na jednom mitu. Naime, nakon što su nebeska djeca prisilno razdvojila Ranginuija (oca neba) od Papatūānuku (zemaljske majke), bijesni Tūmatauenga (bog rata) zastrašio je sva bića i naredio da mu se pokore. Tako je stvorio potomstvo, odnosno ljude.³

Sve je nastalo iz obitelji Mauī. Petero braće Mauī pobjeglo je s Hawaikija kako bi dospjelo do krajnjih dijelova Polinezije. Dok su putovali, Māuipōtiki je upecao mnoge otoke. Na dalekom jugu, njegova je udica uhvatila okvir vrata podvodne kuće Tonganui (u doslovnom prijevodu 'veliki južni otok') te je uz njih podigao i veliki otok u obliku ribe, Te Ika-a-Māui (u prijevodu 'Mauījeva riba'; od nje je nastao Sjeverni otok). Nakon što je uzeo mali komad ribe kao prinos bogovima, Māui je zapovjedio svojoj braći neka ne diraju ulov dok se on ne vrati. No braća ga nisu poslušala te su napala i isjekla ribu. Dok je riba umirala bolnom smrću, počele su nastajati planine, brežuljci i hramovi.⁴ Kasnije, Māui smrtno strada u vagini Hinenuitepō (božice noći i smrti) u potrazi za vječnim životom, a njegovi ljudi vraćaju se na Hawaiki. Mnogo kasnije, *Tangata Whenua* (ljudi zemlje) vraćaju se na napuštene novozelandske obale.

Do spoznaja o podrijetlu ovog naroda dolazilo se na temelju opisanog u mitovima, ali i na druge načine – metodama suvremene znanosti. Znanstvena otkrića pokazuju kako daleka povijest naroda Māorija i Moriorija seže do posljednjeg ledenog doba, prije otprilike 60 000 godina, kada su prvi suvremeni ljudi dospjeli do azijske obale Pacifika. Prije četiri do pet tisuća godina razvila se ključna tehnologija jedrenja, a potom je započelo razdoblje migracije u udaljenije dijelove Pacifika. Arheološki ostaci izravni su dokazi tih putovanja. Osim toga, saznanja do kojih se došlo proučavanjem jezika i genetike poslužila su i kao koristan vodič u otkrivanju pravaca i vremena migracije.⁵

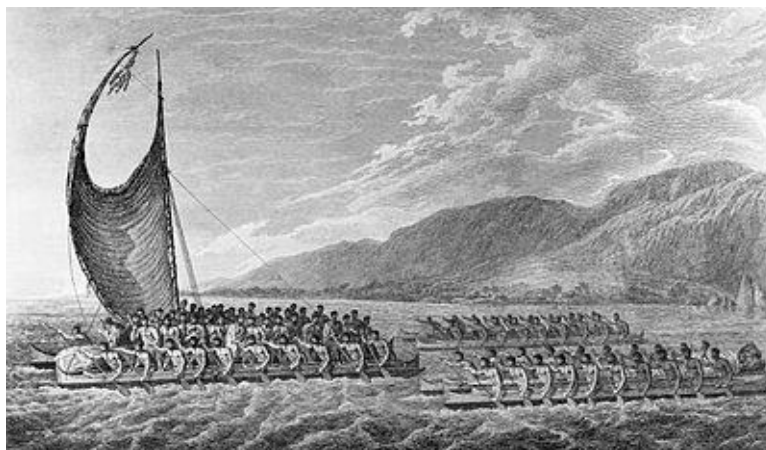
³ Anderson, Atholl, *The First Migration, Māori Origins 3000 BC – AD 1450*, Bridget Williams Books Limited, Wellington 2016., str. 15.

⁴ Ibid., str. 17.

⁵ Ibid., str. 18.

Māori su najprije stigli do Novog Zelanda, vjerojatno zbog njegove veličine, ali ubrzo su počeli istraživali i okolne otoke. Prvi doseljenici, vjerojatno nakon dolaska na Novi Zeland, pronašla su i naselili i Chathamske otoke, gdje su ostali kao stalni stanovnici pod imenom Moriori. Māori i Moriori bili su *Tangata Whenua* koji su se prvi suprotstavili dolasku Europljana.⁶

Slika 1.: dolazak Māora na Novi Zeland

Izvor: <http://enacademic.com/dic.nsf/enwiki/2269473> (preuzeto 31.svibnja 2018.)

⁶ Anderson, Atholl, *The First Migration, Māori Origins 3000 BC – AD 1450*, Bridget Williams Books Limited, Wellington 2016., str. 63.

3. TEMELJNE VREDNOTE MĀORSKOG NARODA

Prije nego što počnemo proučavati život Māora i njihov odnos prema prirodi, moramo se upoznati s njihovim temeljnim vrednotama. Na temelju tih vrednota i ideja dobit ćemo uvid u ono što je ovom narodu i danas vrlo važno.

Mana⁷ ('prestiz' ili 'moć'). Natprirodna moć i pravo na vođenje i donošenje odluka; status osobe ili plemena. Iako se *mana* nasljeđivala od predaka, pojedinci su svojim postupcima mogli steći, povećati ili izgubiti *manu*. *Mana* je utjecala na ponašanje ljudi i skupina, a ljudi su je nastojali steći kroz postignuća i uspjehe. Māori su branili svoju *manu* u svakodnevnom životu te su je pokušavali pojačati kad god bi za to bilo prilike.⁸

Tapu ('sveto', 'zabranjeno' ili 'ograničeno'). Sveto stanje mjesta, stvari ili ljudi. *Tapu* je poput zakona koji regulira kako treba postupati prema stvarima i ljudima. Na primjer, mrtvi nose mnogo *tapua* i prema njima se valja odnositi s punim poštovanjem. Planine također mogu biti *tapu* ako su ljudi ubijani ili pokopavani na njima.⁹

Utū. Često se definira kao 'osveta', no ima šire značenje: održavanje ravnoteže i sklada unutar društva. Ono što je pogrešno mora se ispraviti, ali za to postoje različiti načini. *Utū* je u obliku razmjene darova igrao ulogu održavanja društvenih veza i obveza. Ako su društveni odnosi bili poremećeni, ravnoteža se bila mogla vratiti putem *utua*. Jedan oblik *utua* bio je *murū*, odnosno uzimanje osobne imovine kao naknade za prekršaj protiv pojedinca, zajednice ili društva. Nakon što je obavljen *murū*, smatralo se da je sporna stvar završena. *Mana*, *tapu* i *utū* igrali su važnu ulogu u trgovanju sa zajednicama Pākehā.¹⁰

Tangata ('ljudi'). U srcu je māorske kulture čovjek. Smatra se kako su ljudi vrijedni sami po sebi, a da s vremenom zaslužuju sve veće poštovanje. Čuvari mudrosti i *mane* svojeg naroda nazivaju se *kaumātua* ('starješine'). *Hongi* (međusobno pozdravljanje dodirivanjem nosova i čelâ) može trajati

⁷ Koncept *mane* u antropologiju je uveo Robert H. Codrington, misionar u Melaneziji od 1883. do 1887. godine. Godine 1909. kroz istraživanje razvoja religije, R.R. Marett je predstavio *manu* više kao temeljni koncept nego kao vjeru u duhovna bića što je potaknulo predstavljanje „animatizma“, preteču „animizma“ koju je predstavio Edward B. Tylor kao najraniji oblik vjerskih uvjerenja.

⁸ *Māori Values and Practices*, 2012., dostupno na: <https://nzhistory.govt.nz/culture/frontier-of-chaos/maori-values> (6. svibnja 2018.).

⁹ *Maori Culture in New Zealand*, 2018., dostupno na: <http://tourleader.co.nz/index.php/about-new-zealand/maori-in-new-zealand> (5. svibnja 2018.).

¹⁰ *Māori Values and Practices*, 2012., dostupno na: <https://nzhistory.govt.nz/culture/frontier-of-chaos/maori-values> (6. svibnja 2018.).

nekoliko minuta, a simbolizira izražavanje dubokih emocija i poštovanja. Duboko poštovanje pokazuje se i tijekom pogreba (*tangi*).¹¹

Te whenua ('zemlja'). Māori su duboko povezani sa zemljom, oni su *Tangata Whenua* ('ljudi zemlje'). Smatraju se upraviteljima zemlje i spremni su prenijeti svoje vrednote na buduće generacije, provodeći stara pravila očuvanja koja sprečavaju prekomjerni izlov ribe i drugih životinja. Māori koji se predstavljaju drugim ljudima spomenut će planine i rijeke koje su stoljećima uzdržavali njihovo pleme. Nakon rođenja posteljica se prema tradiciji ukopavala u zemlju jer čovjek dolazi iz zemlje i u nju se naposljetku vraća. Stoga je zemljišno vlasništvo važna tema u politici čak i danas, radilo se raspravi između dvaju plemena ili protiv *Pākehāe*.¹²

Whakapapa ('rodoslovlje'). Maorsko rodoslovlje prema tradiciji seže sve do izvora nastanka biljaka i životinja, čime se uspostavlja prirodni odnos sa svim živim bićima u istom ekosustavu. Nasljedstvo *mane* i odgovornosti predaka (*tūpuna*) korijen je i temelj identiteta, sve do dolaska kanua (*wake*). Dužnost māorskog naroda jest prenijeti zemlju i znanje budućim generacijama, odnosno djeci (*tamariki*).¹³

Tikanga ili Tikanga Māori. Sustav vrednota, običaja i tradicija koje su se razvile tijekom vremena i duboko se ukorijenili u društvo. Riječ *tikanga* temelji se na riječi *tika*, što znači istina. Temelji *tikange* proizlaze od početka stvaranja svjetova. Māori smatraju kako je prošlost uvijek ispred nas te da nam ona služi kao smjernica, a da je budućnost iza nas jer malo ljudi može vidjeti budućnost i ono što ona sprema. Na *tikangu* su utjecale i druge kulture pa je u današnje vrijeme zamagljena zapadnjačkim stavovima i idealima.¹⁴

Te Reo Māori (māorski jezik). *Te Reo Māori* sâm po sebi predstavlja središte māorske kulture, identiteta i kulturne baštine Novog Zelanda. Zbog duhovne i tradicijske važnosti jezika, *Te Reo Māori* preživio je naseljavanje Europljana i nametanje engleskog jezika, kroz tradiciju održavanja ceremonija na svetim mjestima (*marae*).¹⁵

¹¹ *Maori Culture in New Zealand*, dostupno na: <http://tourleader.co.nz/index.php/about-new-zealand/maori-in-new-zealand> (5. svibnja 2018.).

¹² Ibid.

¹³ *Maori Culture in New Zealand*, dostupno na: <http://tourleader.co.nz/index.php/about-new-zealand/maori-in-new-zealand> (5. svibnja 2018.).

¹⁴ *Tikanga – What Is It?*, dostupno na: <http://www.maori.org.nz/tikanga/> (6. svibnja 2018.).

¹⁵ *Te Reo Māori*, 2016., dostupno na: <http://www.tpk.govt.nz/en/whakamahia/te-reo-maori> (6. svibnja 2018.).

4. ODNOS MĀORA PREMA PRIRODI

Ko te whakapapa tēnei
Mō ngā taonga tuku iho a Io Matua Kore
Kā moe a Papatūānuku ki a Ranginui
Kā puta ko Tānemahuta, ko Tangaroa
Kō Tāwhirimatea, kō Tūmatauenga
Kō Haumie-tiketike, ko Rongomātāne
Kō ēnei ngā taonga tuku iho o rātou mā
Kō mātou ngā kaitiaki mō ēnei taonga.¹⁶

Ovaj zapis odražava māorsko viđenje važnosti prirodnog okruženja, koji putem rodoslovlja (*whakapapa*) Māore povezuje s Papatūānukom (zemaljskom majkom) i Ranginuijem (nebeskim ocem). Prilagođeni prijevod glasi ovako:

To je rodoslovlje
Kroz jedinstvo Majke, Zemlje i Neba
Tko je rodio naše resurse
I povjerio im brigu u naše ruke
Zemlja i more
Vrijeme i sukobi između elemenata prirode
Šume i ptice

¹⁶ *Māori relationship with the environment*, 2015., dostupno na: <https://www.mfe.govt.nz/publications/environmental-reporting/environment-aotearoa-2015-our-new-reporting-approach/māori> (6. svibnja 2018.).

Životinje i biljke

Svim tim blagom koje nam je dano iz prošlosti

Moramo upravljati za generacije koje dolaze.

Danas Novi Zeland prepoznaje važnost māorskog svjetonazora (*Te ao Māori*) kao cjelovitog razumijevanja prirodnog okruženja. Priroda je sastavni dio māorskog identiteta i kulture. Za Māore su svi dijelovi okoliša – živi i neživi – ispunjeni životnom silom *Mauri* te međusobno povezani *whakapapapom*, pojmom koji označava podrijetlo svih živih bića od izvornih stvoritelja života. Māori prikazuju taj odnos kroz poistovjećivanje sa svojom okolinom, često s rijekom (*awa*), jezerom (*moana*) i planinom (*maunga*).

Māori stječu osjećaj identiteta i pripadnosti kroz povezanost s prirodom, dok plemena (*iwi*), potplemena (*hapū*) i obiteljske skupine (*whānau*) kroz ovu vezu stvaraju svoj osjećaj *mane*. Uništavanje prirodnog okoliša može oslabiti tu vezu, s dubokim posljedicama po individualno i društveno blagostanje.¹⁷

¹⁷ *Māori relationship with the environment*, 2015., dostupno na: <https://www.mfe.govt.nz/publications/environmental-reporting/environment-aotearoa-2015-our-new-reporting-approach/māori> (6. svibnja 2018.).

5. ODNOS LJUDI I ŽIVOTINJA

Iz antropoloških spoznaja jasno je kako je odnos čovjeka prema životinjskom svijetu bitan dio u stvaranju cjelokupne povijesti, pa tako i u kulturnoj proizvodnji. Zato je životinjski svijet danas jedna od najvećih čovjekovih briga usprkos temeljnom sustavu eksploatacije s obzirom na uznemirujuću činjenicu da **dnevno uništavamo 150-200 biljnih i životinjskih vrsta**, kako nas obavještava npr. Greenpeace.

Temeljni čovjekov odnos prema životinjama bio je i ostao uglavnom materijalne prirode. Životinje su prvenstveno služile kao izvor hrane, odjeće i drugih sirovina. Pojedine vrste s vremenom su postale jednako važne u domestikaciji, što je predstavljalo civilizacijski obrat iz pretpovijesti u povijest.¹⁸

Prije desetak tisuća godina domaće životinje pomogle su u geografskim i društvenim promjenama. Govedarstvo i svinjogojstvo oblikovali su civilizacije središnjeg SAD-a te pridonijeli blagostanju Australije, Argentine i Novog Zelanda. Snaga životinja poput volova i magaraca pridonijela je gradnji nastambi, kanala i hramova, dok su se njihova krzna, vuna i koža koristili za toplinu ali i ukrašavanje ljudskih tijela i domova. Životinje su bile važan izvor materijala u proizvodnji odjeće, obuće, kanua i mnogih drugih predmeta, zbog čega su dobile svoje mjesto u različitim umjetničkim prikazima.¹⁹

Životinje su bile predmet mitsko-religijske svijesti mnogo prije domestikacije i privredne upotrebe; bile su važne u totemističkim sustavima, u beskrajno maštovitoj životinjskoj simbolici, kao metamorfoze božanstava i animalne reinkarnacije, ali i u novijim kršćanskim teološkim sustavima, u kojima ih se doživljava kao sustvorenja.²⁰

Stvarne i izmišljene životinje (poput *taniwhe* u māorskim mitovima, predajama i legendama) imaju posebno mjesto u simbolici i kulturnoj i umjetničkoj proizvodnji. Primjerice, u māorskoj umjetnosti, jeziku i običajima, najčešći su motiv životinje i njihova povezanost s ljudima. Kroz snove, poslovice, kletve i plesove možemo vidjeti primjere antropomorfizma (ljudske karakteristike pripisuju se životinjama) ili zoomorfizma (životinjske karakteristike pripisuju se ljudima).

Brojni filozofi, etnolozi, psiholozi i kulturolozi pokušavali su odgonetnuti biološku, duševnu i društvenu prirodu životinje i odnosa čovjeka prema njoj. Etnologija je ovdje osobito važna jer

¹⁸ Visković, Nikola, *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2009., str. 14.

¹⁹ Ibid., str. 15.

²⁰ Ibid., str. 16.

pokazuje kako u životinjskom svijetu ne postoji samo ponašanje srodno ljudskom nego i da postoje elementi onoga što bismo mogli nazvati kulturom.²¹

Uloga životinja u ljudskoj kulturi sve je slabija pa se životinje uglavnom svode na predmet uzgoja te sredstvo prehrane i industrije. Tako raste potreba za kulturom nenasilja nad prirodom, što i jest najvažnije pitanje suvremene antropologije i ekologije.²²

*Ljudska zajednica nije isključivo ljudska jer se razvijala zajedno sa životinjama kroz milijune godina, točnije ljudska povijest počiva na eksploataciji životinja – od poljoprivrede i građevinskih projekata do ratova (npr. podsjećam na ulogu konja u svim svjetskim ratovima). Čovjek može biti potpun i zaista svjestan sebe samo ako sačuva svoju ukorijenjenost u prirodnom i životinjskom svijetu. Možemo li uopće zamisliti svoju kulturu i svoj doživljaj prirode kad ne bi bilo svih stvorenja iz našeg sjećanja, religije, umjetnosti, kad bi nestalo tog zemaljskog obilja, zagonetki i ljepote?*²³

Zbog sve većeg istrebljivanja životinja danas jača svijest o ekološkoj i kulturnoj nužnosti opstanka svih životinjskih vrsta. Tako čovjekova uloga neprijatelja i gospodara prelazi u ulogu prijatelja i zaštitnika.²⁴ U državama poput Novog Zelanda zaštita životinjskog i prirodnog svijeta postala je prioritet jer se nastoji zadržati autohtoni odnos prema životinjama te očuvati ekosustav na kojem počiva suvremena kultura.

²¹ Visković, Nikola, *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2009., str. 20.

²² Ibid., str. 24.

²³ Ibid., str. 26.

²⁴ Ibid., str. 28.

5.1. ODNOS MĀORA PREMA ŽIVOTINJAMA

O tradiciji odnosa Māora prema životinjama govore māorske pripovijesti o postanku života. Sve počinje od priče u kojoj roditelji Ranginui (nebeski otac) i Papatūānuku (zemaljska majka), bivaju razdvojeni zbog svoje djece, posebice zbog djelâ svojeg sina Tānea. Razdvajanjem Neba i Zemlje stvoreni su Sunce, Mjesec, zvijezde, svijet i sva živa bića. Sve ptice i sisavci (uključujući ljude iz nekih plemenskih *whakapapaa*) vuku podrijetlo od Ranginuijeva i Papatūānukuova sina Tāne-Mahutija, boga šuma, stijena i kamenja, dok ribe i gmazovi potječu od Tangaroe, boga mora, rijeka i jezera.²⁵

Kukci su ponekad povezani s Tāneom, a ponekad s Tangaroom, točnije s Tangaroinim sinom Pungom, „bogom ružnih stvari”. Zajedničko podrijetlo svih živih bića u temelju povezuje ljude sa životinjama u *Tikanga Māori*.²⁶

Većina životinja smatra se starješinama svih ljudi jer su one postojale prije njih, no taj odnos je složen: kao starija braća i sestre, ptice i druga stvorenja iziskuju poštovanje, dok ih u isto vrijeme ljudi pokušavaju iskoristiti. Životinje koje se smatraju važnima za opstanak ljudi su često lovili, žrtvovali ili pripitomljavali kao kućne ljubimce. Iz poštovanja prema uhvaćenoj i ubijenoj ptici te prema drugim životinjama koje su nastanjivale zemlju ili vodu bilo je potrebno ukloniti *tapu* (svetost) kroz obrede pomirenja, kako bi se izbjegla odmazda bogova (*atua*) povezanih s tim bićima.²⁷

Tradicijsko māorsko shvaćanje čovjekova odnosa prema životinjama proizlazi iz mitova, predaja i legendi, no njihova su tumačenja često filtrirana kroz utjecaje Pākehā. Priče s kojima ćemo se upoznati kroz ovaj rad većinom su drevne i potječu iz vremena prije dolaska Europljana.

²⁵ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 101.

²⁶ Ibid., str. 102.

²⁷ Ibid.

6. ŽIVOTINJE U MĀORSKOJ POVIJESTI, KULTURI I SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

6.1. MĀORSKA MITSKA BIĆA

U māorskoj mitologiji pojavljuje se mnogo različitih bića, no ovdje ćemo spomenuti samo najvažnija i najutjecajnija, ona koja su poprimala oblik životinja te imala važnu ulogu u životu Māora.

6.1.1. Hakawai

Prema māorskoj mitologiji Hakawai je bila jedna od jedanaest *tapua* ili svetih ptica Rake Maomaoa, boga vjetrova. Hakawaiji su živjeli na nebesima i spuštali su se na zemlju samo noću. Māori ovo biće opisuju kao veliku pticu s crvenim perjem, koju se uglavnom nije moglo vidjeti nego samo ponekad čuti.²⁸

Zvuk koji se pripisuje Hakawaiju opisuje se kroz dvije glavne komponente. Prvo bi se čulo glasanje koje bi zvučalo kao „Hakwai, hakwai, hakwai”, nakon čega bi uslijedila glasna rika. Hakawai bi se čuo u mirnim noćima, a taj bi zvuk dolazio s velikih visina. Hakawaijevo glasanje smatralo se lošim predznakom koji nagovještava početak rata.²⁹

Nakon što su Europljani stigli na Novi Zeland, otkrili su da neobični zvuk koji Māori povezuju s Hakawaijem zapravo stvara malena, nenametljiva smeđa šljuka, velika oko 24 centimetra. Posljednje utočište te ptice bilo je na Južnom otoku, no i ondje im se broj postupno smanjivao zbog sve više štakora i mačaka. Tako je ta ptičja vrsta naposljetku izumrla. Njezine jedinke posljednji su put viđene 1964. godine.

²⁸ *The Tale of the Hakawai*, 2011., dostupno na: <http://talesresource.tepapa.govt.nz/resource/102.html> (12. svibnja 2018.)

²⁹ Ibid.

Slika 2.: ptica Hakawai

Izvor: <http://phenomena.nationalgeographic.com/2012/12/21/new-zealands-long-lost-giant-raptor/> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

6.1.2. Manaia

Manaia je mitsko biće koje se često pojavljuje kao motiv u tradicijskim rezbarijama i nakitu. Manaia se obično prikazuje s glavom ptice, repom ribe i tijelom čovjeka, a ponekad i kao sama ptica, zmija ili ljudska figura.

Manaia je prema tradiciji glasnik između zemaljskog svijeta smrtnika i svijeta duhova, a njegov se simbol koristi kao čuvar protiv zla. On predstavlja duhovnu moć i pojavljuje se kao vodič dušama na putu u raj. Ponekad se opisuje kao neka vrsta aure, odnosno nevidljivog svjetla koje okružuje čovjekovo tijelo.³⁰

Slikovni prikaz Manaiaje razlikuje se u nijansama od plemena do plemena. Iako se često prikazuje s tri prsta, koji simboliziraju trojstvo rođenja, života i smrti, na nekim prikazima ima i četvrti, koji predstavlja životni ciklus i život poslije smrti.³¹

³⁰ *Meaning of Maori Symbols and Designs*, 2010., dostupno na: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (12. svibnja 2018.).

³¹ *Manaia*, 2001., dostupno na: http://www.maori.info/maori_manaia.htm (12. svibnja 2018.).

6.1.3. Taniwha

U māorskoj mitologiji taniwhe su bića koja žive u tamnim špiljama te u dubokim rijekama i moru, naročito ondje gdje su opasne struje ili veliki valovi. Taniwhe uživaju veliko poštovanje kao čuvari (*kaitiakiji*), ali u nekim usmenim predajama smatra ih se i opasnim, grabežljivim bićima koja, primjerice, otimaju djevojke i zadržavaju ih kao vlastite žene.³²

Taniwhe se opisuje kao nevjerojatna čudovišta, a nazivaju se i zmajevima jer izgledom podsjećaju na krilate gmazove koji jedu ljude. Neke *taniwhe* mogu i promijeniti oblik, odnosno poprimiti izgled drvenih trupaca ili drugih životinja, poput morskih pasa, kitova i hobotnica.

Većina taniwha povezana je s plemenskim skupinama pa svako pleme može imati vlastitu *taniwhu*. Mnoge poznate *taniwhe* došle su s Hawaikija, često kao čuvari koji su pratili pretke na putu kanuima do Novog Zelanda. Kada su stigle na Novi Zeland, taniwhe su preuzele zaštitničku ulogu nad potomcima istih tih predaka.

Taniwhe su, ako bi im se ukazalo odgovarajuće poštovanje, uglavnom bile dobre prema ljudima. Tada bi ih upozoravale na neprijatelje komunicirajući posredstvom odgovarajućih medija, odnosno svećenika. Budući da su živjele na opasnim i tmurnim mjestima, ljudi su im, ako bi morali proći pokraj njihovih brloga, pažljivo prilazili s odgovarajućim darovima, često zelenim grančicama, uz prigodno vraćanje. U vrijeme žetve prvi se slatki krumpir (*kūmara*) često nudio taniwhama.³³

Slika 3.: *taniwha*

Izvor: <https://teara.govt.nz/en/taniwha> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

³² Keane, Basil, „Story: Taniwha“, *The Encyclopedia of New Zealand*, 2007., dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/taniwha> (12. svibnja 2018.).

³³ Ibid.

6.1.3.1. Tuhirangi

Prema jednom vjerovanju, Novi Zeland otkrio je veliki plemenski vođa Kupe, za plovidbe kanuom Matawhaorua. Kupe je za vođu i zaštitnika kanuâ na tom povijesnom putovanju odredio *taniwhu* po imenu Tuhirangi. Prema kasnijim vjerovanjima, Tuhirangi je u obliĉju dupina pratio brodove i pokazivao im put. Taj dupin postat će poznat pod imenom Pelorus Jack, a o njegovu utjecaju i važnosti bit će više rijeĉi kasnije u radu.³⁴

6.1.4. Te Wheke a Muturangi

Āudovište u obliĉju hobotnice Te Wheke a Muturangi otkrio je Muturangi, vraĉ s Hawaikija. On je pomoću svojih moći zaĉarao hobotnicu te tako postao njezinim gospodarom. Muturangi bi hobotnicu slao da mu lovi ribu, no jednog dana naložio joj je neka uzme ribu iz ribarskih mreža. Ribari su se poĉeli vraćati u selo bez ribe i potrganih mreža, pa su se za pomoć odlučili obratiti Kupeu.

Kupe je pronašao hobotnicu Te Wheke te s njom otpoĉeo veliku borbu. Borili su se diljem Tihog Oceana i naposljetku dospjeli do Južnog otoka Novog Zelanda. Nakon duge borbe Kupe je snažnim udarcem prepolovio Te Wheke.

Te Wheke a Muturangi, kojeg se smatralo lošim predznakom, doveo je prvenstveno Kupea a potom i maāorski narod do nove zemlje koju su nazvali Aotearoa ('zemlja dugog bijelog oblaka').³⁵

Slika 4.: Kupe i Muturangi

Izvor: <http://eng.mataurangamaori.tki.org.nz/Support-materials/Te-Reo-Maori/Maori-Myths-Legends-and-Contemporary-Stories/Kupe-and-the-Giant-Wheke> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

³⁴ Keane, Basil, „Story: Taniwha“, *The Encyclopedia of New Zealand*, 2007., dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/taniwha> (12. svibnja 2018.).

³⁵ Wiremu, Grace, *Kupe and the Giant Wheke*, 2016., dostupno na: <http://eng.mataurangamaori.tki.org.nz/Support-materials/Te-Reo-Maori/Maori-Myths-Legends-and-Contemporary-Stories/Kupe-and-the-Giant-Wheke> (13. svibnja 2018.).

7. ŽIVOTINJSKI SVIJET AOTEAROE

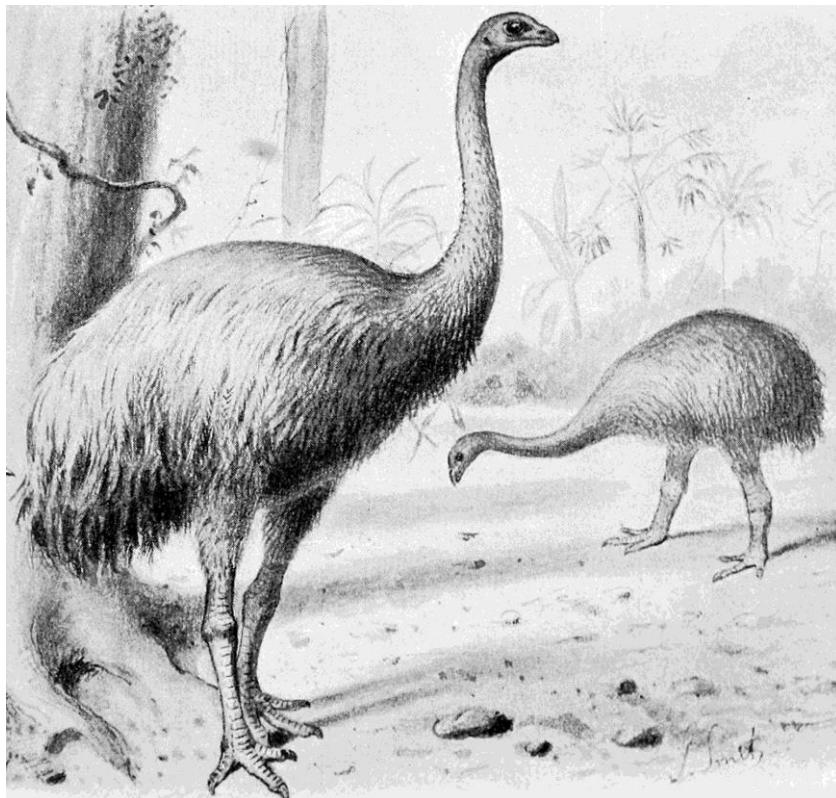
U ovome dijelu rada upoznat ćemo se sa životinjama koje su bile i ostale od velikog značaja za Māore, od njihova prvog naseljavanja na novozelandske obale do suvremenoga doba.

7.1. PTICE MOA

Nakon što su došli na Novi Zeland iz Polinezije, Māori su počeli loviti pticu *mou*, koja im je postala temeljni izvor hrane. Osim toga, njezine kosti koristili su kao udice i privjeske, a kožu i perje za izradu odjeće.³⁶

Najrasprostranjenija je slika *moe* kao velike ptice, visoke oko dva metra, koja stoji na dvije noge, bez repa i krila, obložena vunastim vlaknima.

Slika 5.: ptica *moa*

Izvor: <https://www.sciencemediacentre.co.nz/2014/11/10/second-study-confirms-moa-rapid-extinction-caused-by-early-settlers/> (preuzeto: 31. svibnja 2018.)

³⁶ Worthy, Trevor, „Moa and the People“, *The Encyclopedia of New Zealand*, 2007., dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/moa/page-4> (13. svibnja 2018.).

Biolozi su došli do zaključka kako su sve vrste *moe* izumrle između 17. i 18. stoljeća, no ne slažu se svi s tim. Naime, u kulturološkom smislu *moe* žive punim plućima i poslije biološke smrti.³⁷

Teorije o *moi* i pripadni pojmovi evolucije i izumiranja moćno su oruđe pri otkrivanju istine o prirodnom svijetu Novog Zelanda. Izumrle vrste poput *moe* zanimljive su kao predmet znanstvenih istraživanja, ali istodobno i potiču ljudsku maštu. Kao totemska životinja, *moa* utjelovljuje osjećaj „novozelandaštva“.

Moa je svoj povratak kao simbola doživjela na prijelazu u 20. stoljeće, i to kroz likovne i književne prikaze. Na mjestu dominantnog životinjskog totema Novog Zelanda tek ju je nakon Prvog svjetskog rata zamijenila ptica kiwi.

Živa *moa* zastarjela je kao službeni simbol Novog Zelanda, ali mrtva *moa* postala je simbol izumiranja, zadržavši temeljnu važnost u definiciji autohtone novozelandske povijesti. U dobro poznatoj maorskoj izreci (*whakatauki*), *moa* je simbol gubitka: „Ka ngaro i te ngaro a te moa” (Izgubljen, jer je *moa* izgubljena).³⁸

7.1.1. Mit o otkriću Novog Zelanda kroz sliku ptice *moa*

Šezdesetih godina 19. stoljeća istraživač i geolog Julius von Haast stvorio je teoriju prema kojoj je Novi Zeland, prije samih Māora, naselio narod Maruiwi (ili Moururi). Von Haast je prve ljudske stanovnike Novog Zelanda nazvao lovcima na *mou*. Maruiwi (Moururi) su bili melanezijskog podrijetla, a kasnije su se, s dolaskom Māora s Polinezije, raselili.³⁹

Ključnu ulogu u spajanju Haastovih paleolitskih lovaca na *mou* i Maruiwija imali su Edward Tregear, S. Percy Smith, Elsdon Best i Peter Buch. Kao istaknuti etnografi, oni su bili najutjecajniji čuvari znanja o Māorima i o novozelandskoj povijesti.

Tregear je smatrao kako je seoba Māora bila dijelom Velike seobe naroda, pri čemu je jedna skupina naroda napustila arijsko središte kraj Kaspijskog jezera i krenula prema zapadu kako bi pronašla velike civilizacije Grčke, Rima i sadašnje Europe, dok se druga skupina preselila južno

³⁷ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 9.

³⁸ Ibid., str. 12.

³⁹ Ibid., str. 14.

preko Indije i prema Tihom oceanu. Sada su se ove dvije „grane“ Velike seobe naroda opet dotaknule na Novom Zelandu, gdje zapadni arijci izlaze na arijsko istočno more.⁴⁰

Ovaj je teorijski model bio u skladu s rasnom teorijom, utjecajnom u 19. stoljeću, u kojoj se inzistiralo na tome da kulturni napredak u ljudskoj povijesti nastaje isključivo kao posljedica širenja arijskog utjecaja. Prema toj teoriji *moe* su izumrle u vrijeme melanezijskih lovaca na *mou*, a oni su potom izumrli nakon dolaska Māora; Māori su se nakon dolaska Europljana asimilirali s europskom kulturom.

Četrdesetih godina 20. stoljeća arheolog Roger Duff identificirao je polinezijske rukotvorine uz ostatke *moe* iz istog doba, što je opovrgnulo dugogodišnju teoriju prema kojoj su Melanezijci bili prvi doseljenici na Novi Zeland. Duff je ustvrdio kako se kultura lovaca na *mou*, u nesvjesnom i neprimjetnom procesu, postupno stapala s māorskom kulturom.⁴¹

7.2. ODNOS MĀORA PREMA NOVOZELANDSKIM KITOVIMA

Tere tohora, tere tangata. (Kitovi putuju, a ljudi ih prate.)⁴²

Svi izvorni mitovi o nastanku Novog Zelanda mogu se povezati s pričama o velikim ribama: od Māuija i njegove ribe koja je postala Sjeverni otok do Kupea kojeg je hobotnica Te Wheke dovela do Južnog otoka.

Prema māorskim mitovima, kitovi su potomci Tangaroe, boga oceana. Na njih se gleda sa strahopoštovanjem, kao na nadnaravna bića koja se i inače često smatraju svetima. Kitovi se pojavljuju u legendama o seobama mnogih plemena. U nekima od njih kitovi su znak da bi se pleme trebalo naseliti na određenom mjestu, dok su u drugima i vodiči.⁴³

Zbog velike simboličke važnosti kitova, oblik te životinje često se može pronaći kao dio klesarija na rubovima krovova skladišnih kuća.

⁴⁰ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 15.

⁴¹ Ibid., str. 16.

⁴² Ibid., str. 76.

⁴³ *The Indigenous Relationship with Whales in New Zealand*, 2004., dostupno na: <http://www.doc.govt.nz/about-us/science-publications/conservation-publications/native-animals/marine-mammals/conservation-of-whales-in-the-21st-century/whaling-and-new-zealand/the-indigenous-relationship-with-whales-in-new-zealand/> (19. svibnja 2018.).

Slika 6.: Paikea – jahač kitova

Izvor: <http://folksong.org.nz/paikea/> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

Kanue s prvim doseljenicima štitile su i navodile natprirodne morske *nemani* (navodim specifičnu atribuciju prema tradicijskoj predaji) u obličju kitova, *taniwhama*.

U romanu „Jahač kitova” Witi Ihamaera pripovijeda priču utemeljenu na legendi/predaji naroda Ngati Porou o pretku po imenu Paikea ili Kahutia-Te-Rangi. Prema toj legendi, Paikeu, nakon što mu potone kanu, kit nosi na leđima od Hawaikija do Novog Zelanda.

U nekim pričama Paikea postaje kit, dok u nekima plovi na kitovim leđima. U Ihamaerinoj verziji kit i jahač natprirodna su mješavina kita i čovjeka (antropomorfno-zoomorfni hibrid), odnosno mističan spoj ljudskog i neljudskog. Cijeli roman temelji se na ideji predstavljenoj u tom mitu: ljudi zemlje (*Tangata Whenua*) međusobno su povezani s kitovima (*tohora*), ali ne kao njihovi vladari nego kao dobročinitelji i zaštitnici. U toj priči Paikea okuplja ljude i životinje, povezujući kulturu, prirodu i ono natprirodno.⁴⁴

Kitovi imaju posebno mjesto u redosljedu stvari, jer predstavljaju blisku srodnost čovjeka sa stanovnicima oceana i kopna s morem, utjelovljuju taj idealni međusobni odnos ljudskog i neljudskog.⁴⁵

⁴⁴ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland, 2013., str. 79.

⁴⁵ Ibid., str. 80.

Moguće je da su morske mitologije nastajale zahvaljujući praćenju migracija morskih sisavaca te praćenju izvora njihove hrane (planktona, tuljana, lignji, hobotnica i riba). Smatra se kako su pacifički moreplovci uspjeli otkriti Novi Zeland i druga otočja upravo zahvaljujući tim podacima.⁴⁶ Od posljednjeg desetljeća 20. stoljeća māorske se legende/predaje ponovno tumače s ekološkog gledišta.

No, prvenstveno se moramo vratiti mitovima od kojih je sve i krenulo. Tako postoji priča o varalici Tama-Te-Kapua iz Te Arawe, koji je nakon dolaska na Istočni rt otkrio truplo mrtvog kita ulješure kojega su raniji doseljenici, pleme Tinui, vezali za stablo. Zbog vrijednosti ulješura i zbog toga što konopac ne označava samo posjed nad životinjom već i nad cijelim područjem, Tama dolazi na ideju kako ih prevariti. Nakon što satka konop od lana, on ga sprži kako bi izgledao oštećeno te ga zaveže za kita i zakopa u pijesak. Kada su se Tainuiji vratili, Tama-Te-Kapua otkrio je svoj konop tvrdeći da njegov narod ima stvarno pravo nad kitom i zemljom.⁴⁷ Danas se to mjesto zove Whangaparaoa (Zaljev ulješura).

Takve priče zanimljive su suvremenom čitateljstvu jer se bave aktualnim političkim pitanjima o *okolišu* (odnosno prirodi, s obzirom da termin *okoliš* zagovornici prava životinja i biocentrizma smatraju specifičkim terminom), kao što su sporovi oko teritorijalnih prava pristupa morskim životinjama (nasukanim kitovima, ali i obali te ondašnjoj populaciji riba, školjaka i tuljana), pa kao takve doprinose kulturnim i moralnim porukama važnim u smislu poštovanja različitih životinjskih vrsta.⁴⁸

7.2.1. Povijest kitolovstva

Prije dolaska Europljana lov na kitove nije bio značajan dio māorske kulture; tek su nasukani kitovi smatrani blagodatima mora, čije meso, kosti i druge materijale valja iskoristiti. Prema riječima māorskog vođe Waynea Ngatija, „nasukani kit bio je i ostao prizor na koji se gleda sa strahopoštovanjem, pa prvo nastupa žalost (zbog smrti udaljenog rođaka), a onda ushićenje jer se radi o daru.”⁴⁹

U brojnim predajama nasukani kitovi predstavljaju posebnu dobrobit dobivenu od morskog božanstva Tangaroae, u povodu nekog društveno značajnog događaja, kao što je *tangi*. Čak i u

⁴⁶ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland, 2013., str. 76.

⁴⁷ Ibid., str. 34

⁴⁸ Ibid., str. 78.

⁴⁹ Ibid., str. 81.

takvim slučajevima životinji valja iskazati poštovanje te se pridržavati pravila brižne obrade trupla, kako kit ne bi preživio i ranjen se vratio u more.⁵⁰

Budući da kitovi predstavljaju posebnu vezu između čovjeka i mora, oni su sloveli za čuvare ribolovnih područja i zaštitnike moreplovaca. No došlo je vrijeme kad su se Māori u izlovu kitova pridružili Europljanima te tako grubo narušili povezanost sa svojim vjernim suputnicima i zaštitnicima.⁵¹

Tako su, nakon dolaska europskih brodova na Novi Zeland devedesetih godina 18. stoljeća, pojedine māorske obalne zajednice počele sudjelovati u kitolovu. Do četrdesetih godina 19. stoljeća broj kitova ulješara na novozelandskoj obali drastično se smanjio. Māori su igrali važnu ulogu na kopnenim postajama, a neki su dosegli i do mjesta brodskih kapetana. Smatra se kako su Māori činili i do 40 % kitolovaca.

Māori su nastavili loviti kitove do kraja 19. stoljeća, dugo nakon što je zatvorena većina kitolovnih postaja. Kitolov je postao sezonska aktivnost te je kao takav sve do sredine dvadesetih godina 20. stoljeća ostao važan običaj za pleme Te Whānau-apanui i za obitelji koje su živjele na jugu Južnog otoka.⁵²

U moderno doba Māori su prešli na ekoturizam. Članovi plemena Ngāti Kurī u mjestu Kaikōura pokrenuli su turističko promatranje migracija kitova ulješura. Prema članku 2. Ugovora o Waitangiju (osnivačke povelje Novog Zelanda), Māori imaju potpuno pravo preuzeti sve dijelove nasukanog kita koji *ugine* (koristim specistički glagol *uginuti* umjesto korektnoga glagola *umrijeti* i za ne-ljude s obzirom na dominantnu specističku paradigmu u kojoj živimo) na obali. Neka plemena aktivno su uključena u to u ime obnove kulturnih običaja vezanih uz nasukane kitove. Od plemena koja sudjeluju u takvim obredima najpoznatija su Wharekauri s Chatamskih otočja, Te Tai Poutini sa zapadne obale Južnog otoka, Ngāti Haumia iz južnog dijela Sjevernog otoka te Ngātiwai s Northlanda.⁵³

⁵⁰ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland, 2013., str. 84.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., str. 86.

⁵³ Haami, Bradford, *From Whaling to Tourism*, 2006., dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/te-whanau-puha-whales/page-4> (19. svibnja 2018.)

7.3. MĀORI I DUPINI

Māori, kao i mnoge druge kulture, gaje duboko poštovanje prema dupinima te ih često opisuju kao *taniwhe* ili duhove mora.

U plemenu Ngātiwai, koje je nekad živjelo na otocima Great Barrier i Little Barrier, vjerovalo se kako dupini djeluju kao glasnici u teškim vremenima te da prenose vijesti s otoka na kopno. Plemena koje su živjela na obalama između Sjevernog i Južnog otoka spominju *taniwhu* pod imenom Paneiraira, kao biće koje pomaže kanuima prijeći tjesnac između Sjevernog i Južnog otoka.⁵⁴

Taniwha Tuhirangi, koji je do Novog Zelanda vodio Kupea, mitskog polinezijskog istraživača, kasnije je preuzeo ulogu zaštitnika kanuâ u nesigurnim vodama kod Francuskog prolaza na donjem dijelu Južnog otoka. Vjeruje se da Tuhirangi i danas živi na tom području, u špilji zvanoj Kaikaiawaro.⁵⁵

Najpoznatiji su prijateljski dupini modernog doba Pelorus Jack i Opo, koji su se često pojavljivali oko obala Novog Zelanda.

7.3.1. Pelorus Jack

Pune 24 godine, od 1888. do 1912., dupin Pelorus Jack presretao je brodove na putu iz Wellingtona u Nelson te ih pratio kroz Francuski prolaz. Navodno unatoč opasnim strujama i grebenima niti jedan brod nije potonuo kada je uz njega plivao Pelorus Jack. Ponekad bi brodske posade čak pričekale dupina prije no što bi uputile brod kroz prolaz.⁵⁶ Māori su ga, naravno, prepoznali kao *taniwhu* Tuhirangija.

Dupin je pravno zaštićen odredbama Zakona o morskom ribarstvu od 26. 9. 1904. To je bio jedan od prvih pravnih poteza te vrste u svijetu. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće Pelorus Jack potaknuo je Novozelance na nov način razmišljanja i stvaranje novih veza s morskim sisavcima. Tako su dupini i kitovi imali važnu ulogu u promjeni odnosa Novozelance prema prirodnom svijetu.⁵⁷

⁵⁴ Hutching, Gerard, *Humans and Dolphins*, 2006., dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/dolphins/page-5> (19. svibnja 2018.).

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013. str. 61.

⁵⁷ Ibid.

7.3.2. Dupin Opo

Opo je bila mlada ženka dupina koja je prvi put primijećena lipnja 1955. godine. Nazvana je po gradu Opononi u luci Hokianga, kamo je s otvorenog mora slijedila čamce i brodove. Razigrana Opo uvijek je bila sama pa se vjerovalo kako se odvojila od svoga jata i da zato traži ljudsko društvo. Imala je čak i omiljenu osobu, naime djevojčicu Jill, koju je znala ponijeti na kratke vožnje. Opo je sa svojom igrom privukla mnoštvo ljudi u taj gradić. Naviknuvši na ljudsku pažnju, počela se odazivati na ime te reagirati na ljudsko veselje povećavanjem složenosti svojih trikova. Međutim, kratko je živjela. Njezina je smrt u ožujku 1956. izazvala opću tugu u državi.⁵⁸

Mnogim pričama o Opo zajedničko je to što prisutnosti te životinje pripisuju nastupanje posebne milosti koja prekida nadmetanje, agresivnost, nasilje i tugu svakodnevnog ljudskog života.⁵⁹ Takvo ozračje sklada i pomirenja proširilo se i na odnose između Māora i Pākehā. Vjeruje se kako je Hokiangu ('mjesto povratka'), morska luka koju je Opo posjećivala, ujedno i mjesto dolaska Kupea, polinezijskog otkrivača Aotearoe.

Neki Māori vjerovali su kako je Opo bila riba mira i nasljedstvo Kupea. S druge strane, Māori iz mjesta Oponini govorili su kako je dupin Kupeova reinkarnacija ili barem njegov glasnik. Jedan starješina objavio je kako je dupinova misija u životu bila okupiti sve ljude i sve rase u miru i prijateljstvu. Opo je sahranjena uz sve māorske počasti. Vjeruje se kako tragični prekid Opoinih posjeta simbolizira gubitak nevinosti novozelandskog društva.⁶⁰

⁵⁸ Hutching, Gerard, *Māori and the Dolphins*, 2006., dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/dolphins/page-5> (19. svibnja 2018.).

⁵⁹ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 65.

⁶⁰ Ibid., str. 66.

Slika 7.: dupin Opo

Izvor: <https://collections.tepapa.govt.nz/topic/47> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

8. ŽIVOTINJE U ULOGAMA ŽIVOTNIH SUPUTNIKA

Običaj da se životinje drže kao kućni ljubimci ili suputnici u Aotearoi je započeo već s dolaskom prvih ljudi. Prvi polinezijski doseljenici donijeli su sa sobom svoje pripitomljene pse *kurī*, koje su cijenili kao društvo, ali koji su im služili i kao izvor dlake, kostiju i mesa. Ti doseljenici na Novom Zelandu počeli su pripitomljivati i ptice. Ptice *tūī* i *huiā* bile su cijenjene zbog svoje sposobnosti oponašanja zvukova, dok je *kākā* služila kao zabavan kućni ljubimac, ali i kao mamac za druge ptice na lovačkim putovanjima.⁶¹

Drevni Māori pojmom *mōkai* označavali su određene pripitomljene životinje (kao npr. te ptice koje su lovci koristili za hvatanje drugih ptica). Riječ *mōkai* koristila se i za ljudskog roba (primjerice, za osobe zarobljene u međuplemenskim ratovima). Ova dvostruka upotreba pojma ukazuje na važnost koja se u predeuropskoj māorskoj kulturi pridavala odnosu prema kućnim životinjama.⁶²

8.1. NGĀ MANU (PTICE)

Prvi doseljenici na otocima Novog Zelanda otkrili su mnoštvo ptica, gmazova i kukaca, ali, osim nekoliko vrsta šišmiša, ne i sisavaca. Budući da su ptice imale tako istaknuto mjesto u svakodnevnom životu prvih Māora, one su bile imale snažan utjecaj i na legende/predaje (*kōrero pūrākau*), poslovice (*peha*) i umjetnost (*toi*). Poznate kao *ngā aitanga kapakapa a Tāne* ('krilata djeca Tanea'), ptice su nastale kada je Tāne, sin Ranginuija i Papatūānu, tražio ljudsku ženu s kojom bi stvarao potomke. Kako je nailazio samo na ženke neljudskog podrijetla, iza njega su ostale različite vrste ptica.

Glasni pjev u zoru (*māra o Tama*) predstavljao je mješavinu zova svih ptica, a slavio se kao pobjeda svjetla nad tamom. Ptice su također bile *kaitiaki* ('čuvari' ili 'zaštitnici') pa je tako, primjerice, ptica Tieke bila čuvar māorskih mitskih blaga.⁶³

⁶¹ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 101.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid., str. 103.

Smatralo se kako *wairua*, duh predaka, može preuzeti fizički oblik ptice i pokazati naklonost ili neprijateljstvo prema živim ljudima. Prisutnost pokojnika najavljuje se ponašanjem ptica ili spontanom dolaskom na sveto mjesto *tapu*. Vjerovalo se kako ptice povezane s velikom moći *manom* mogu putovati u svetu zemlju predaka Hawaiki i vratiti se na Novi Zeland s tamošnjim *wairuom*.⁶⁴

Neke ptice u folkloru, s vidljivim varijacijama po regijama, imaju posebno značenje. Na primjer, sove se na sjeveru, gdje je njihova pojava bila uobičajena, istodobno doživljavalo i kao prijjetnju i kao zaštitnike. *Hina-rurua*, mistična žena-sova, po noći je bila predmet straha, ali ako bi letjela ili hodala ispred čovjeka, smatrala se zaštitnicom.⁶⁵ Māorske legende o pticama suputnicama (*mōkai manu*) pojavljuju se u različitim žanrovima i tako ispunjavaju različite kulturne funkcije.

Divovska ptica Kurangaituku, koja ima glavu i dojke žene te krila i kandže ptice, prema mitskoj predaji hvata Hatupatua, pretka Te Arawe (naroda koji je potekao od prvih putnika s Hawaikija), te ga zatoči u svojoj planinskoj špilji. Prije no što pobjegne odande, Hatupatu ubija sve ptice i gmazove. Međutim, nije primijetio kako je sićušni sivi slavuj *riroriro* pobjegao kroz rupu u stijeni. Saznavši što se dogodilo, bijesna žena-ptica progoni Hatupatua kroz termalnu zonu poznatu kao Whakarewarewa, sve dok u mahnitoj potjeri neoprezno ne zagazi u kipuću vodu i tako smrtno strada.

Navodno *riroriro* svakog proljeća ponavlja svoje upozorenje Kurangaitukuu, iz čega proizlazi izreka „Tangi te riroriro, te tohu o te raumati” (Kada *riroriro* pjeva, to je znak ljeta). Ptičji pjev pravovremeno podsjeća na početak sadnje u rujnu, kada je početak tradicijskog māorskog ljeta.⁶⁶

⁶⁴ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 104.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., str. 105.

Slika 8.: Kurangaituku

Izvor: http://www.spiritwrestler.com/catalog/index.php?products_id=4212 (preuzeto: 31. svibnja 2018.)

Druge māorske priče o pticama usko su povezane s važnim kulturnim vrednotama, kao što su *mana*, društvena hijerarhija i *utu*.

Primjerice, u poučnoj priči o Pourangahuau (Pou) i njegovoj potrazi za *kumaruom* (koji je s Hawaikija trebao prenijeti na Novi Zeland) važnu ulogu imaju dva albatrosa (*toroa*). Nakon što je pronašao zemljište pogodno za uzgoj ovog povrća, Pou je brzo veslao u kanuu od Hawaikija od Whakatanea. O svojem je pronalasku izvijestio glavnog vođu Ruakapanguija (Ruu) pa mu je on, kao pomoć, ponudio pozajmiti dva svoja dragocjena divovska albatrosa. Jedna od tih ptica, Haro-nga-rangi, nosit će na leđima Poua, a druga, Tiu-nga-rang, prenosit će *kumaru*. Prije nego što su otišli iz Hawaikija, Rua je dao jasne upute o čarobnim riječima potrebnim za sigurno putovanje ptica. No nakon što su se vinuli u zrak Pou zanemaruje izgovaranje obrednih riječi te veličanstvene ptice počinju neutješno plakati za Ruom. Kada je Pou napokon uvidio svoju pogrešku, oslobodio je ptice te ih poslao nazad na Hawaiki. Saznavši što se dogodilo, Rua šalje tri štetočine da vječno napadaju Pouove *kumare*. Albatrosove suze opisuju se izrazom *roimata toroa*, a on ujedno označava i prepoznatljiv uzorak *taniko* koji se utkiva u tepihe, ogrtače i zidne ploče.⁶⁷

Ovakve priče ukazuju na sustav moralnih vrednota u odnosu ljudi prema životinjama te na poštovanje koje životinje uživaju u polinezijskoj i māorskoj kulturi. U njima je vidljivo djelovanje društvenog principa *utu* – oduživanje za velikodušna djela, a kazna za nepravdu ili nezahvalnost.⁶⁸

U tim se pričama ističu dvije važne stvari o predeuropskoj māorskoj kulturi. Prvo, njihova nam učestalost i živopisnost govori o ljudskoj ljubavi prema životinjama i o mjeri u kojoj je

⁶⁷ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 106.

⁶⁸ Ibid.

čovjekov život bio povezan i isprepleten sa životinjskim svijetom. Drugo, ti su se odnosi često oblikovali izuzetno drukčije od onih u modernim zapadnjačkim društvima. U nekim pričama o *mōkaijima* čak se čini kako vrijednost odnosa između ljudi i životinja nadilazi vrijednost međuljudskih odnosa.⁶⁹

Prije dolaska Europljana Māori su u svakodnevnom životu držali razne ptice kao kućne ljubimce: *kākā*, *kākāriki* i *kākāpō* (papige), *tui* ('jedači meda'), *hui* ('jedači kukaca'), morske ptice (galebovi i kormorani) i *kōtuku* (bijele čaplje). Neke od tih ptica ljudi su imali radi zabave (npr. dobro su oponašale različite zvukove), no neke od njih služile su u praktične svrhe (npr. ptica *kākā* služila je kao mamac za hvatanje drugih ptica iste vrste). Vjerovalo se kako *kākā* može letjeti do predaka na Hawaikiju i vratiti *manu* povezanu s tamošnjim duhovnim svijetom.⁷⁰

Huia se opisuje kao hrabra i prijateljski raspoložena ptica, a cijenjena je bila i zbog perja na repu, koje su kao ukras nosili samo plemenski vođe visokog ranga. Govorilo se da su ptice *huia* na planinama Kaimanawa, gdje ih je nekada bilo u izobilju, pod zaštitom božice grmljavine *Whaitiri*. Kao i ptice *tui*, ptice *huia* moglo se naučiti pričati.

Iz svega rečenog jasno je kako su ptice suputnice (*mōkai manu*) igrale važnu ulogu u svakodnevnom životu Māora prije europske kolonizacije. Ptice suputnice i njihovo perje predstavljali su statusne simbole te je to perje služilo kao posrednik u društvenim odnosima i bilo predstavnik u održavanju hijerarhije. *Mōkai manu* predstavljale su i metaforu važnosti govora i podrijetla u māorskoj kulturi, od recitiranja *whakapape* do pravila koja su se odnosila na dočekivanje posjetitelja.⁷¹

8.2. NGĀ KURĪ (PSI)

Psi, kao i ptice, imaju vrlo istaknuto mjesto u māorskoj mitologiji, što je moguća posljedica dugogodišnje povezanosti Māora s narodima južnog Pacifika. O važnosti pasa u životima Māora govore i drevni crteži pasa i ljudi na stijenama, kao i rukotvorine nalik psima, pronađeni na Južnom otoku Novog Zelanda.

Nastanak pseće vrste opisan je u jednom mitu. Naime, Irawaru, muž Māuijeve sestre, odlazi s Māuijem u ribolov. Irawaru ulovi mnogo ribe, a Māui ne ulovi nijednu. Posumnjavši kako ga je

⁶⁹ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 107.

⁷⁰ Ibid., str. 109.

⁷¹ Ibid., str. 111.

Irawaru općinio, Māui se odluči osvetiti. Na povratku prema obali Māui dohvati Irawarua te mu skače po leđima dok ih ne istegne, razvlači mu lice dok se ono ne pretvori u njušku te ga drži dok mu se noge ne skupe, a po cijelom mu tijelu ne počne rasti dlaka i između nogu mu ne počne izlaziti rep. U tom poniženju nastao je prvi pas. Budući da govori kako je *kurī* zapravo nastao od čovjeka, priča o Irawaruu ukazuje na usku povezanost ljudi i pasa u māorskoj tradiciji.⁷²

Neka područja Novog Zelanda prepoznatljiva su po tome što se vjeruje kako ih nastanjuju duhovi legendarnih *kurīja*; duše *kurīja* nakon smrti prelaze u Te Reingu (svijet sjena) – baš kao ljudske, ali drukčijim putem. S druge strane, duhove pasa nakon smrti može se vezati za određeno mjesto te ih tako ostaviti na ovom svijetu.

Primjer toga možemo vidjeti u sljedećoj priči. Naime, Mariko, sin velikog pretka Taane-atua (Torova brata) imao je *kurīja* po imenu Okiwa. Jednog dana Okiwa napadne nekog čovjeka i pritom smrtno strada. Čovjek odbaci mrtvo tijelo u vodu, no pas ondje nastavi živjeti. Vjeruje se kako je Okiwin duh prisutan u strašnom vjetru koji izlazi iz hrama Whakatane, a da magla koja prati taj vjetar predstavlja njegov dah. Iako zvuči zastrašujuće, vjetar Okiwina duha dobrodošao je zimi jer čuva usjeve od mraza.⁷³

Prvi Māori su bili bliski sa svojim psima i nježno su se ophodili prema njima, a davali su im i odgovarajuća imena (jedno od najpopularnijih bilo je Potaka). Gubitak psa izazivao je tugovanje, a krađa ili ubojstvo psa često bi dovodili do odmazde.

Psi su za Māore bili i simbol straha. Neki se psi u predajama prikazuje kao zla i agresivna čudovišta, što upućuje na njihovo korištenje za čuvanje i napad, ali i na to da su znali stvarati probleme ako bi izmakli ljudskom nadzoru i postali divlji.

Pse se cijenilo kao čuvare i lovce, ali, s obzirom na to da nisu lajali, a kako bi ih lovci mogli slijediti do plijena, oko vrata su im stavljane zvečke od kitove kosti (poznate kao *rore*, *kākāra* ili *tātara*). Također, od psećih čeljusnih kostiju izrađivale su se udice za ribolov, a njihova se koža koristila za izradu odjeće i ukrasâ. Ogrtači od pseće kože (*kahu kiri kurī*) izrađivali su se u različite svrhe: nosili su ih plemenski velikodostojnici u važnim prigodama, ali i ratnici. Za ratnike su se izrađivali posebni *he tāpahu o Irawaru* (zaštitni ogrtači Irawarua, boga pasa) namijenjeni zaštiti od napada kopljem.⁷⁴

⁷² Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 112.

⁷³ Ibid., str. 114.

⁷⁴ Ibid., str. 118.

Dakle, *kurīji* su Māorima bili dvojaklo važni: za života su im služili u lovu te kao čuvari (često su imali prijateljski odnos s njima), a kad bi *uginuli* (ponovo koristim spesitički glagol zbog dominantne specističke paradigme), služili su im kao izvor hrane, krzna i oruđa. Materijalna, društvena i emocionalna vrijednost pasa objašnjava intenzitet i slikovitost māorskih predaja o njima.⁷⁵

Unatoč tomu što je položaj pasa kao obiteljskih kućnih ljubimaca u britanskom društvu do kraja 17. stoljeća bio sve povoljniji, praksu konzumiranja *kurīja* kao hrane preuzeli su i neki od europskih istraživača Novog Zelanda. Kao i kod Māora, pseće meso jelo se u posebnim prilikama, kao, primjerice, u čast rođendana mornara. Ovi slučajevi pokazuju kako su i Europljani počeli mijenjati svoje običaje. Takve promjene u ukusu, stavovima i moralnim načelima, proizašle iz prvih susreta s māorskim svijetom, vodile su prve europske posjetitelje na put da postanu *Pākehā*. S tog gledišta može se reći kako su psi, kao i u slučaju Māora, igrali važnu ulogu u izvornim pričama *Pākehā*.⁷⁶

Sličnosti i razlike između tradicijskih māorskih i suvremenih zapadnjačkih stavova o ljubimcima podsjećaju na to da sve ljudske veze sa životinjama, kako u simboličkom smislu tako i u stvarnom životu, u konačnici oblikuju vrijednosti i interese unutar kulture u kojoj se javljaju.⁷⁷

Slika 9.: pas *kurī*

Izvor: <https://collections.tepapa.govt.nz/object/1153635> (preuzeto: 31. svibnja 2018.)

⁷⁵ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 119.

⁷⁶ Ibid., str. 120.

⁷⁷ Ibid., str. 121.

9. ŽIVOTINJE U AUTOHTONOJ MĀORSKOJ UMJETNOSTI

Umjetnost je povezana i sa znanjem, ne samo s nečijim viđenjem svijeta. Māore nisu „poznavali” samo autohtone životinje iz prirode, već i one iz svijeta natprirodnog. Te životinje prolazile su preobrazbu te su, kao i umjetnost, kroz stoljeća prenosile svoju *manu* u tijela Māora. Māorsku umjetnost obilježava tipičan māorski pogled na međusobni odnos životinja, ljudi i zemlje. Životinje oživljavaju u umjetničkim izvedbama te pokazuju svoju životnu silu (*mauri*) i duh (*wairuu*).⁷⁸

Whakapapa objašnjava sve ljudske i životinjske odnose kao slijed „slojeva” generacija. Ona predstavlja više od obiteljskog stabla. *Whakapapa* se ogleda u uzorcima *kōwhaiwhai* koji, ucrtani ili uklasani u unutrašnji dio krova, prikazuju slojeve svake generacije.⁷⁹

Unutar svakog sloja mogu se vidjeti motivi *pītau* (biljke paprati), većinom apstraktnih oblika, a često ih prate motivi poput *ngū* (lignje) i oblici *Pītau-a-Manaia*, koji mogu biti hibridi čovjeka i ptice. Na plemenskoj razini odnosi *whakapape* i slijeda različitih gmazova i ptica različiti su od regije do regije, najvjerojatnije zbog varijacija u lokalnim životinjskim populacijama. Od posebne su važnosti za ljudsko-životinjske hibride pripovijesti o gmazovima i pticama, u kojima se objašnjavaju društvene i duhovne veze (poput žene-ptice Kurangaituku).⁸⁰

Slika 10.: uzorak *kōwhaiwhai* iz plemenske kuće

Izvor: <http://mp.natlib.govt.nz/detail/?id=42302&l=en> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

⁷⁸ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 159.

⁷⁹ Ibid., str. 160.

⁸⁰ Ibid., str. 161.

9.1. ŽIVOTINJE KAO LJUDSKI HIBRIDI

U *whakapapi* se događa nešto što bi se moglo smatrati hibridizacijom, posljedicom raznih māorskih zoomornih i antropomornih ilustracija mitološkog stvorenja *manaija*. Za nastanak tih ilustracija mora postojati jasan razlog te je, za postizanje željenog cilja i kako bi se izbjegla kazna duhova predaka, nužno pratiti odgovarajuće običaje. *Tapu* povezan s tom umjetnošću također je morao biti dobro dokumentiran.⁸¹

9.2. ŽIVOTINJE KAO KAITAKI

Uloga duha čuvara (*kaitiakija*), koja se dodjeljuje životinjama, temeljna je za identitet brojnih plemenskih i potplemenskih māorskih skupina. Najpoznatiji je *kaitiaki* Taniwha iz rijeke Waikato, koja pripada plemenskoj konfederaciji Tainui. Taniwha je postala figurativni motiv krajem dvadesetih godina 20. stoljeća, kada je pleme Tainui obnovilo tradiciju rezbarenja.

Tainui nisu jedina skupina koja je razvila *taniwhu* na taj način. Mataatuanski slikari i slikari iz Zaljeva Plenty također su eksperimentirali s hibridom čovjeka i ribe, poznatim kao *marakihau*. *Marakihau* je preobražen iz zmijolikog stvorenja uklesanog u drvo u nacrtani lik s ribljim tijelom i ljudskom glavom. Smatra se kako je ta promjena potaknuta uključivanjem naroda Mataatua u pomorsko gospodarstvo Pākehā i odgovarajućom hibridizacijom sirena i usmenih predaja o *taniwhi*. U takvim slučajevima umjetnost i predaje utjelovljuju složene odnose Maora i Pakehe.⁸²

Životinje u ulozi *kaitakija* nisu uvijek dobroćudna bića. Neke su, poput *taniwha* i njezina zemaljskog pandana guštera, iziskivale strahopoštovanje u zaštiti prirodnih i stvorenih blaga (*taonga*), dok su ptice, kao što smo već ranije spomenuli, predstavljale duhovne i šumske skrbnike, osobna božanstva te nositelje dobrih i loših vijesti.

Ptice se zazivalo kao osobne *kaitiakije* i zbog perja koje se iskorištavalo kao tjelesni ukras. U tu svrhu koristile su se i njihove glave, kljunovi i kosti. Najpoznatije je perje albatrosa, *raukura*, koje su nosili pripadnici plemena Te Whiti-o-Rongomai i Tohu Kakahi. *Raukura* je postala simbolom mirnog otpora nasilju Pākehā i obnove māorskih naselja nakon njihova uništenja 1881. godine.⁸³

⁸¹ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 164.

⁸² Ibid., str. 164.

⁸³ Ibid., str. 165.

Slika 11.: Plemenski vođe u *raukura*-plaštevima

Izvor: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/iwikau-te-heuheu-tukino-iii> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

9.3. UKRAŠAVANJE TIJELA ŽIVOTINJSKIM MOTIVIMA

Zoomorfni privjesci i dijelovi životinja predstavljali su prestižne ukrase za plemenske vođe do početka 19. stoljeća, kada ih je zamijenio *hei tiki*, ogrlica napravljena od žada.⁸⁴ Bilo je popularno izrađivati privjeske s motivima ptica, gmazova i riba, premda su neke životinje izazivale strepnju, zbog svoje su duhovne moći vrijedile za moćne talismane.

Nisu svi životinjski oblici bili apstraktni i dvosmisleni – neki su predstavljeni jasnije. Primjer za to privjesak je u obliku diska s uzorkom ribe, pronađen u Zaljevu Okains kao rijedak primjer naturalizma u maorskoj umjetnosti.⁸⁵ Kao i ostala rana māorska umjetnost, privjesci u obliku diska najvjerojatnije su nadahnuti polinezijskim uzorima.

⁸⁴ *Māori Tiki*, 2001., dostupno na: https://www.maori.info/maori_tiki.htm (20. svibnja 2018.)

⁸⁵ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 166.

Slika 12.: disk s ribljim uzorkom iz Zaljeva Okains

Izvor: <https://jessiecreativecultures.wordpress.com/2016/08/02/week-2-task/> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

U māorskoj umjetnosti ribe imaju natprirodno značenje. Uz *taniwhu*, riba je u nekim predajama bila važan element pri otkriću Aotearoe. Smatra se kako je ona donijela žad u rijeke zapadne obale, gdje se naselila.⁸⁶

Povezanost odjeće životinjskog podrijetla i dokazivanja *mane* vidljiva je u upotrebi životinjske kože, krzna i perja za izradu odjeće. Nošenjem odjeće izrađene od pojedine životinje ljudi su preuzimali njezine duhovne, a kasnije i seksualne odlike.

Arheološki pronalasci koji datiraju iz vremena sve do 13. stoljeća ukazuju na to da su igle i šila izrađivani od životinjskih kostiju. Na Južnom otoku pronađeni su i ogrtači iz 17. stoljeća, koji sadrže dijelove ptica *kākā*, *kākāpoa*, *kurīja* i *moe*.⁸⁷

Priče koje su se prenosile od predaka sa Sjevernog i Južnog otoka potvrđuju da su muški i ženski plemenski vođe nosili pregače (*maro*) i plašteve izrađene od ptica, pasa i tuljana. Ogrtači od pseće kože predstavljali su najprestižnije odjevne predmete plemenskih vođa sve do kraja 18. stoljeća.

Kako se križao s kratkodlakim zapadnim psom, a *Pākehā* su počeli utjecati na prestanak korištenja njegova tijela kao resursa, *kurī* je tijekom 19. stoljeća počeo nestajati.⁸⁸

⁸⁶ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book of Beasts: Animals in Our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland 2013., str. 167.

⁸⁷ Ibid., str. 168.

⁸⁸ Ibid.

9.3.1. Ukrašavanje tijela u suvremenom dobu

U današnje vrijeme rezbarstvo je glavno sredstvo prenošenja podataka o podrijetlu, glavnim povijesnim događajima, vjerovanjima, legendama, predajama i drugim kulturnim elementima. Uzorci i njihova simbolika još odražavaju tradicijske predaje te čine značajan dio nacionalnog identiteta i kulture.

Budući da su Māori imali tako živopisnu duhovnu kulturu, mnogi su još zainteresirani za značenje njihovih simbola. Māorska umjetnost i u suvremeno je doba privlačna zbog māorske povezanosti s prirodom te njihova bavljenja astronomijom i duhovnošću.⁸⁹ U nastavku navest ćemo najpoznatije simbole s likom životinja.

Matau (ribarska kuka)

More je bilo glavni izvor hrane pa je bilo važno da ribarska udica, odnosno kuka, bude kvalitetna. Udica se nosila oko vrata, a predstavljala je simbol blagostanja, obilja, dobrog zdravlja, moći, autoriteta te poštovanja prema moru i morskim životinjama. Također se vjerovalo kako donosi sreću i pruža sigurnost za plovidbe morem.⁹⁰

Slika 13.: privjesak *matau*

Izvor: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

⁸⁹ *Meaning of Maori Symbols and Designs*, 2010., dostupno na: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (12. svibnja 2018.)

⁹⁰ Ibid.

Muri parao (rep kita)

Označava podršku koju dupini i kitovi daju ljudima u nevolji te se zbog toga smatra simbolom zaštite. Osim toga, predstavlja i brzinu, snagu, osjetljivost te vezu između životinja i čovjeka. Izražava poštovanje prema moru i prirodi te donosi sreću i sigurnost za plovidbe morem.⁹¹

Slika 14.: privjesak *muri parao*

Izvor: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

Papahu (dupin)

Dupin je još jedan māorski apotropejski simbol. Primjerice, jata dupina napadala su morske pse koji bi kružili oko kanua. Dupin pokazuje srodnost s morem i prirodom te predstavlja simbol slobodnog duha. Danas dupin predstavlja zaštitu svih vrsta putnika.⁹²

Slika 15.: privjesak *papahu*

Izvor: <https://piekielko.com/etniczne/bizuteria/amulety-maorysow> (preuzeto 31 svibnja 2018.)

⁹¹ *Meaning of Maori Symbols and Designs*, 2010., dostupno na: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (12. svibnja 2018.)

⁹² Ibid.

Manaia (čuvar)

Kao što je ranije spomenuto, Manaia je mitološko biće s glavom ptice, ljudskim tijelom i repom ribe. Manaia se smatra posrednikom između bogova i smrtnika pa tako i vodičem duša na putu u raj. Ponekad se simbol Manaije opisuje kao svojevrsna aura, nevidljiva svjetlost koja okružuje čovjekovo tijelo.⁹³

Slika 16.: privjesak Manaia

Izvor: <https://boneart.co.nz/products/whale-tail-manaia-232?variant=41415845827> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

Koropepe (mitološka jegulja ili riba)

Koropepe je simbol novih početaka, mladosti, blagostanja i obilja. Predstavlja uvijenu jegulju koja je stotinama godina bila jedan od glavnih izvora proteina. Mnogi simboli Koropepea imaju ptičje glave. Ubudući da nisu pronađeni stariji primjerci, ovaj se uzorak smatra relativno suvremenim.⁹⁴

Slika 17.: privjesak Koropepe

Izvor: <https://boneart.co.nz/products/whale-tail-manaia-232?variant=41415845827> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

⁹³ *Meaning of Maori Symbols and Designs*, 2010., dostupno na: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (12. svibnja 2018.)

⁹⁴ Ibid.

Kākā poria (prsten ptice kākā)

Ptica *kākā*, kao što je ranije spomenuto, bila je od velikog značaja drevnim Māorima. Služila je kao kućni ljubimac te se koristila kao mamac pri lovu na druge ptice. Prsten ptice *kākā* se koristio kao alat te nosio kao privjesak u ogrlici ili naušnici.⁹⁵

Slika 18.: prsten *kākā*

Izvor: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (preuzeto 31. svibnja 2018.)

U māorskoj kulturi ogrlice i rukotvorine od zelenog kamena ili žada izrađuju se kao moćni tradicionalni simboli te se daruju plemenskim vođama. Māorski duhovni vođe prenosili su privjeske od žada s generacije na generaciju pa se tako praksa darivanja široko rasprostranila. Za neke privjeske od žada vjerovalo se da imaju vlastiti duh, koji sâm odabire svoga nositelja, pa se smatralo kako će izrada ili kupovina privjeska za samoga sebe razljutiti duha te donijeti nesreću.⁹⁶ Ova tradicija darivanja ogrlice od žada održala se do danas.

⁹⁵ *Meaning of Maori Symbols and Designs*, 2010., dostupno na: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (12. svibnja 2018.)

⁹⁶ Ibid.

9.4. ŽIVOTINJE U SUVREMENOM DOBU

Dolazak Europljana i njihovih životinja pokrenuo je promjene, ne samo u životinjskoj simbolici, već i u stilovima, tehnikama i materijalima u māorskoj umjetnosti. Dotad su životinje prikazivane u bezvremenskom carstvu i stavljane u kontekst ukrašavanja ljudi, građevina i kamenih zidina. No pod utjecajem zapadne umjetnosti životinje su se počele prikazivati u određenim trenucima i na određenim mjestima, a značenje im se počelo određivati kroz reprezentativne tehnike koje su više podsjećale na europski naturalizam nego na māorsku apstrakciju.

Ipak, na sjedinjavanje māorske kulture s europskom ne treba gledati kao na apsolutno izjednačavanje sa zapadnim životom i djelovanjem. Prije bi se moglo reći kako se tim sjedinjavanjem pomirivao svijet predaka s izazovima suvremenog doba, a na temelju zapadnjačkih materijalnih, tehnoloških i idejnih izvora.⁹⁷

U izradi ogrtača počelo se koristiti perje različitih ptica, a stoka, ovce i svinjska kost zamjenili su pse i ljudsku kost pri ukrašavanju tijela i izradi glazbenih instrumenata.⁹⁸

Čovjek je kroz povijest životinjama često pripisivao različita metaforička i simbolička značenja. Čak i u relativno novijim vremenima životinje imaju važnu ulogu u umjetnosti i svakodnevnom životu. No, isto tako, čovjek je dosad prouzročio izumiranje mnogih životinjskih vrsta, i upravo zbog toga važno je raditi na očuvanju postojećih.⁹⁹

⁹⁷ Potts, Annie, Philip Armstrong, Deidre Brown, *A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life*, Auckland University Press, Auckland, 2013., str. 172.

⁹⁸ Ibid., str. 174.

⁹⁹ Ibid., str. 196.

10. ZAKLJUČAK

Kroz promišljanje o životinjama Māori definiraju što znači biti čovjekom te stvaraju teorije o vlastitoj svijesti i stvarnosti. Na taj način oni svojim moralnim vrednotama i rodoslovlju daju fizički oblik, iz čega je vidljiv i prelazak od autohtonog do suvremenog.

Tradicijska upotreba materijalâ biljnog i životinjskog podrijetla, u okvirima plemenskog sustava znanja, važna je za održavanje māorske kulture i identiteta. Plemenske životinje-čuvari (*kaitiaki*) ne vode brigu samo o prirodnim resursima već i o čovjekovim duhovnim dimenzijama te o prenošenju moralnih vrednota na buduće generacije. Ta se predaja neprestano prilagođava zahtjevima modernog doba.

Kad su Europljani stigli u Aotearoau, u biljnom i životinjskom svijetu (stablo, kitovi, tuljani, ptice...) vidjeli su prirodne resurse koje treba iskoristiti. Iako su i Māori isprva sudjelovali u tom iskorištavanju, kasnije su se počeli vraćati tradiciji i starim vjеровanjima te su danas važan čimbenik u očuvanju biljnog i životinjskog svijeta Novog Zelanda. Mnoge māorske zajednice vlastitim zalaganjem i utjecajem na zakonodavstvo nastoje očuvati okoliš i životinjski svijet za buduće generacije. Navedenim sam radom u okviru znanstvene postdisciplinarne paradigme *kulturne animalistike* (engl. *animal studies*), čiji je začetnik kod nas Nikola Visković, koji je svojom knjigom *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996), što se tiče našega konteksta, postavio temelje propitivanja suodnosa ljudskoga i ne-ljudskoga, o tome kako ljudska *kultura* duboko počiva na prirodnim fenomenima, i to o simbolizaciji do eksploatacije.

11. LITERATURA

AUTORSKE KNJIGE:

- 1) Anderson, A.: **The First Migration, Māori origins 3000 BC – AD 1450**, Bridget Williams Books Limited, Wellington, 2016.
- 2) Kameta, T.: **Nga Korero O Nehe Noa: Ancient Myth & Legend**, First Edition Ltd., Wellington, 2009.
- 3) Potts, A., Armstrong, P., Brown, D., **A New Zealand Book Of Beasts: Animals in our Culture, History and Everyday Life**, Auckland University Press, Auckland, 2013.
- 4) Visković, N., **Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji**. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
- 5) Visković, N., **Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji**. Književni krug, Split, 1996.

INTERNETSKI IZVORI:

- 1) **The Indigenous Relationship With Whales in New Zealand**, 2004.

Dostupno na: <http://www.doc.govt.nz/about-us/science-publications/conservation-publications/native-animals/marine-mammals/conservation-of-whales-in-the-21st-century/whaling-and-new-zealand/the-indigenous-relationship-with-whales-in-new-zealand/> (19. svibnja 2018.)

- 2) Haami, B., **From Whaling to Tourism**, 2006.

Dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/te-whanau-puha-whales/page-4> (19. svibnja 2018.)

- 3) Hutching, G., **Humans and Dolphins**, 2006.

Dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/dolphins/page-5> (19. svibnja 2018.)

- 4) **Te Reo Maori**, 2016.

Dostupno na: <http://www.tpk.govt.nz/en/whakamahia/te-reo-maori> (6. svibnja 2018.)

5) Keane, B., **Taniwha**, 2007.

Dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/taniwha> (12. svibnja 2018.)

6) **Manaia**, 2001.

Dostupno na: http://www.maori.info/maori_manaia.htm (12. svibnja 2018.)

7) **Māori in New Zealand**, 2018.

Dostupno na: <http://tourleader.co.nz/index.php/about-new-zealand/maori-in-new-zealand> (5. svibnja 2018.)

8) **Māori Values and Practices**, 2012.

Dostupno na: <https://nzhistory.govt.nz/culture/frontier-of-chaos/maori-values> (6. svibnja 2018.)

9) **Māorski rječnik**

Dostupno na: <http://maoridictionary.co.nz>

10) **Māori Tiki**, 2001.

Dostupno na: https://www.maori.info/maori_tiki.htm (20. svibnja 2018.)

11) **Māori Relationship With Environment**, 2015.

Dostupno na: <https://www.mfe.govt.nz/publications/environmental-reporting/environment-aotearoa-2015-our-new-reporting-approach/m%C4%81ori> (6. svibnja 2018.)

12) **The Tale of the Hakawai**, 2011.

Dostupno na: <http://talesresource.tepapa.govt.nz/resource/102.html> (12. svibnja 2018.)

13) **Tikanga**

Dostupno na: <http://www.maori.org.nz/tikanga/> (6. svibnja 2018.)

14) **Meaning of Māori Symbols and Designs**, 2010.

Dostupno na: <http://www.tuarangi.com/meaning-of-maori-symbols-and-designs/> (12. svibnja 2018.)

15) Wiremu, G., **Kupe and the Giant Wheke**, 2016.

Dostupno na: <http://eng.mataurangamaori.tki.org.nz/Support-materials/Te-Reo-Maori/Maori-Myths-Legends-and-Contemporary-Stories/Kupe-and-the-Giant-Wheke> (13. svibnja 2018.)

16) Worthy, T., **Moa and People**, 2007.

Dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/moa/page-4> (13. svibnja 2018.)

12. POPIS PRILOGA

Slika 1.: dolazak Māora na Novi Zeland.....	4.
Slika 2.: ptica Hakawai.....	13.
Slika 3.: <i>taniwha</i>	14.
Slika 4.: Kupe i Muturangi.....	15.
Slika 5.: ptica <i>moa</i>	16.
Slika 6.: Paikea – jahač kitova.....	19.
Slika 7.: dupin Opo.....	24.
Slika 8.: Kurangaituku.....	27.
Slika 9.: pas <i>kurī</i>	30.
Slika 10.: uzorak kōwhaiwhai iz plemenske kuće.....	31.
Slika 11.: plemenski vođe u plaštevima <i>raukura</i>	33.
Slika 12.: disk s ribljim uzorkom iz Zaljeva Okains.....	34.
Slika 13.: privjesak <i>matau</i>	35.
Slika 14.: privjesak <i>muri parao</i>	36.
Slika 15.: privjesak <i>papahu</i>	36.
Slika 16.: privjesak <i>Manaia</i>	37.
Slika 17.: privjesak Koropepe.....	37.
Slika 18.: prsten <i>kākā</i>	38.